

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐ 31:

44

կով Թուղթ տանելու տպարան, այժմ ևս կաւեղէն էին նորա անօթները, որով իր պարզուկ ճաշը կընդունէր, անագեայ էր զգալը, որով իր Թէյն կըմպէր: Օր մը Յարանկլինի կինը փորսեւանի Թասով կաթ բերաւ նորան, որոյ մէջ արծաթի զգալ մը դրուած էր և նորա ապշուածիւնը տեսնելով ասաց. « Սիրելի մարդս, դուն ևս այնքան արժանի ես փորսեւանի և արծաթի, ինչպէս և մեր զրացին »: — Այդ առաջին անգամն էր, կըսէ Յարանկլին, « որ արծաթ ու փորսեւան երեցան տանս մէջ »:

Ով որ մինչև այժմ չէ հասկցած Պետէի *) խօսքերը, Թէ « Սկսիր ընտանեկանէն և այս տեղէն ընդարձակիր զինքդ աշխարհիս մէջ — », Թող Յարանկլինի կեանքը զիտէ և այդ իմաստուն խօսքերու մտքին վերահասու լինի: Իր մտաւոր զարգացման վրայ միշտ հոգ տանելով Յարանկլին այժմ օրը մէկ ժամ որոշեց շահաւէտ ընթերցանութեան համար, լռիկ սենեակի մէջ նստած հին ու նոր գարուց երեւելի հանձարներու հետ կը բանակցէր, իմաստութեան և առաքինութեան դասերուն ականջ կը դնէր և զիտնական նկրտմանց արդիւնքը զիտելով, զանոնք իրեն սեփականելու կը փութար: Ընտիր գրքերու

համար շատ ստակ կը վճարէր, բայց որքան հարուստ ու սքանչելի գործեր կային աշխարհիս վրայ, որք դեռ նորան յայտնի չէին: Միայն իր վրայ չէր մտածէր նա, այլ հոգ կը քաշէր և նոցա մասին, որք իր նման դեռ շատ բանէ զուրկ էին աշխարհիս մէջ: Աւ այդ է, իրաւ, ազնիւ մարդոց գլխաւոր յատկանիշը, որ նոքա զբարին ոչ Թէ միայն իրենց համար կը ցանկան, այլև ընկերները նորան հաղորդակից անել կուզեն: Ընտիր մատեան մը զիւրին կերպով շատերուն օգտաւէտ անելու միջոցներ որոնելով, 1731 թ. Յարանկլին հասարակային զրադարան մը հիմնելու միտք յղացաւ: « Նորա զաղափարը իսկոյն համակրութիւն գտաւ, և յիսուն մարդիկ զիր գնելու համար առ ժամայն քառասնական շէլլինգ տալով սպայման դրին, որ այսուհետեւ իւրաքանչիւրը տարին տաս տաս շէլլինգ վճարէ: Բաժանորդներու Թիւը գնալով բազմացաւ և Յիւլադելֆիայի « Վարասիրաց խումբը » տաս տարիէն յետոյ ընկերութեան իրաւունք ստացաւ: Յաւելցնենք ի դէպ, որ այդ ընկերութեան զրատունը 1790 թ. զրեթէ 8,000 հատորներ ունէր: 1850 թ. նոցա Թիւը 32,000ի հասաւ, իսկ այժմ 500,000 է: Ընթերցողս կարող է ինքն ասել, Թէ որքան օգտաւէտ էր այդ զրատան հիմնարկութիւնը *) Յարանկլինի հայրենեաց համար, որ նորա տուած բարի օրինակին

(*) Տիեզերահոջակ գերմանական բանաստեղծ. ծնաւ 1749 և վախճանեցաւ 1832: Սա և Շիլլերը (1759 — 1805) Գերմանական բանաստեղծութեան ամենապայծառ աստղերն են: Միայն այս երկու անմահական բանաստեղծից սքանչելի շարադրութիւնքը բնագործին մէջ իսկ կարդալու համար կարժէ սովորելու գերմանական հարուստ լեզուն:

(*) Տես. Աղգային կրթութիւն. հրապարակական ընթերցանութիւնք Էդուարդ Լարուէի, տպագրութիւն Պ. Միքայէլի Միանսարեանց, Ս. Պետերբուրգ:

հետևելով այժմ՝ գրեթէ ամէն տեղ մի մի հարուստ գրադարան ունի:

Անսպառելի էր Յրանկլինի աշխատասիրութիւնը: Թուղթը Անգլիայէն բերելու փոխարէն, որ միշտ աւելի թանկ կընստէր ուղեց զայն ինքը պատրաստել: Այդ միտքն իսկոյն կեանք ստացաւ և Ամերիկան արուեստի նոր ճիւղով մը հարստացաւ: Աորա գործարանը տարազե տեղ բռնելով ուրիշ քաղաքներու մէջ ևս թղթի գործարաններ հիմնեցին: Աորա տպարանի մէջ ամենահմուտ զրաշարներ կը վարժուէին, երբեմն Յրանկլին այլև այլ գործիքներ կընծայէր նոցա և հեռաւոր քաղաքներ կուղարկէր, որ զնան և իրենց արհեստն ուրիշներուն սովորցնեն և կամ ինքեանք տպարան բանան: Եթէ բանային, առ ժամանակ ստակով ևս կ'օգնէր, և երախտապարտ աշակերտներն երբեք չէին չարագործէր նորա վիհանձն մարդասիրութիւնը:

1732 թ. Յրանկլինի և գաղթականութեանց համար առանձին նշանակութիւն ունեցաւ: Այդ թուականին Ալիզինիայի անտառներու, յատկապէս Ալաշինգտոն անուն հասարակ մարդու տան մէջ մանուկ մը լոյս տեսաւ, որ Վէորդ անուն ընդունեց: Վէորդ Ալաշինգտոն: Իբրեւ աստուածային գաղտնի խորհուրդ մը, մարդկային աչքերէ հեռու, ուշիկ կապրէր նա որորանի մէջ և աշխարհս դեռ չըզիտէր, որ այդ հրաշեայ մանկիկը օր մը փառօք և յաղթութեամբ սուսեր հանելու էր յազատութիւն բռնօրէն ճնշեալ հայրենեակցի:

Սակայն մէկ ուրիշ բան մ'էս լոյս տեսաւ. նոյն իսկ թուականին, ելանելով ազ-

նիւ Յրանկլինի սրտէն ու գլխէն—այդ էր մէկ Օրացոյց, որ քսանեհինգ տարի նոր ի նորոյ խրատելով և ուսուցանելով նահանգէ ի նահանգ պիտի շրջէր և զօրութիւն ու լոյս տար աղբին—առաջիկայ դժուար փորձանքներուն արիապէս համբերելու համար: Որորանի մէջ մանուկ դիւցազն ևս պատանի դառնալով կազդուրիչ անունդ ստանալու էր այդ զբոյններէն:

Պէտք է որ արեւը ճառագայթէ, պէտք է որ լոյս սփռէ տիեզերքի մէջ. պէտք է որ ազնիւ բնաւորութիւնը “սէր շնէ”, ի սէր կենայ, սիրով ի մահ իսկ ննջէ, . պէտք է որ մէկ անգամ տեսած ճշմարտութեանը հպատակելով զայն քարոզէ: Արգելք մը չկայ աշխարհիս երեսին, որ կարողանար երկիւղ ազդել նորա սրտին և խափանէր հետեւել երկնային ձայնին—ոչ հուր, ոչ բանտ և ոչ սուր:

Ամենայն առաւօտ երիտասարդ Յրանկլին—նա դեռ նոր քսանեվեց տարեկան էր, երբօր օրացոյցի առաջին տարեհամարը հրատարակեց—միայնակ սենեկի մէջ կը նստէր և առաքելութիւն ու իմաստութիւն քարոզելու քահանայական պաշտօնի մէջ զինքը կը մարդէր: Իր անցեալ՝ դասերով հարուստ կեանքը զիտելով, նա կը տեսնէր, որ ինչոր բարի բան արած ունէր, իր ներքին մարդոյ լաւագոյն ձայնին հնազանդելով արած էր և ինչ որ վատ—նորան հակառակելով:

Օրացոյցը լոյս տեսաւ Բիչարդ Սաունդերսի կեղծ անուամբ “Խեղճ Բիչարդի Օրացոյցը”, վերնագրով:

Այդ օրացոյցի մէջ գործածուած գրութեան եղանակի վրայ երկար զրուցելու փոխարէն, լաւ է որ կտոր մը յառաջ բե-

րենք նորա մշէն: Եւսենք 1758 թ. համարը, օրացոյցի վերջին համարը, որոյ մշ Պրանկին (դարձեալ Րիչարդ Սաունդերսի անուամբ) կենսական իմաստութեան գասերը զանազան հին հատորներէն միասին գումարելով, մէկ պատմութեան մշ գեղեցիկ ամփոփած էր: Եւ յդ գասերէն շատերը, ինչպէս որ ընթերցողս շուտով կը տեսնէ, անմահական առաձներու կարգըն անցած են:

“Հարստութեան ճանապարհ, կոչուած յօղուածի սկիզբն հեղինակը կըսէ, թէ շատ կուրախանայ, երբոր “խեղճ Րիչարդի, խօսքերը ուրիշներու շրթունքէն կը լսէ և կը շարունակէ հետեւեալ կերպով.

“Տեսէք, թէ որչափ պիտի ուրախանալի հետագայ անցքի վրայ: Քանի մ'օր առաջ ես կանգ տուի ձիուս այն տեղ, ուր որ սնանկացեալ վաճառականի մը գոյքերու ծախուելուն պատճառով՝ ահազին բաղմութիւն մը գումարուած էր: Առանհարկութեան ըոպէն տակաւին հասած չէր, մարդիկ վատ ժամանակներու վրայ կը զրուցէին: Աոցամէն մին մաքուր ու պարզակ հագուած ալեւոր ծերունու մը դիմելով, ասաց. “Հայր Եբրահամ, խօսիր, լսենք թէ ինչ կըսես ա,ս վտտ ժամանակիս մասին: Երդիօք այս ծանր հարկերը մեր երկիր իսպառ չեն քանդեր, ինչպէս անէինք, որ կրնայինք վճարել այդ հարկերը: Ինչ խորհուրդ կուտաս, հայր Եբրահամ, :

Հայր Եբրահամ տեղէն բարձրանալով պատասխանեց. “Աթէ կուզէք ականջ դրնել խորհրդիս, ասելիքս կարճ կը կապեմ, որովհետեւ իմաստունին և մէկ խօսքը բաւական է, իսկ յիմարին հազարն ևս քիչ, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Րիչարդը, :

Եւսենքեան յայտնեցին, թէ կը ցանկան լսել, և ծերունին, մինչդեռ մարդիկ նորա շուրջը խոնուելով տեղ բռնելու վրայ էին, շարունակեց խօսքն և ասաց:

“Ինկերք և դրացիք, մեր հարկերն իրաւ շատ ծանր են: Աթէ տէրութենէն սահման ծններէն ջոկ ուրիշ հարկեր չունենայինք, դեռ կարելի էր համբերել և թերեւս հեշտիւ վճարել. բայց տեսէք, որ մէք նոցամէն զատ ևս դեռ շատ հարկեր ունինք վճարելու: Տէրութեան հարկերէն երկու անգամ աւելի ծանր հարկ դրուած է վրայներս մեր ծուլութեամբ, երեք անգամ աւելի մեր հպարտութեամբ ու հինգ անգամ աւելի մեր յիմարութեամբ, և այս հարկերը ոչ մէկ իշխան կամ պատգամաւոր կարող չէ թեթեւցնել կամ նուազցնել: Սակայն եկէք, խորհուրդ տեսնենք գուցէ փրկութեան հնար մը գտնենք. ով որ ինքն իրեն կօղնէ, Եստուած ևս նորան կօղնէ, կըսէ խեղճ Րիչարդը օրացոյցին մէջ:

Աթէ տէրութիւն մը կամենար, որ աղըն իր ժամանակի տասներորդ մասը առանց վարձատրութիւն ստանալու նորան ծառայէ, ապաքէն միթէ չէիք ասեր, թէ շատ կուզիտ տէրութիւն է. բայց դատարկութիւնն աւելի ժամանակ կը խլէ մեզմէն, եթէ հաշուենք այն բոլոր ժամերը, որ կը վատենք անգործութեամբ, սնոտի վայրաբանութեամբ և կամ անօգուտ գործերու և նանիր ձեռնարկութեանց վրայ: Գուլութիւնն իր ետեւէն հիւանդութիւն կը բերէ և մեր կեանքը կը կարճէ: Գուլութիւնը ժանգ է, որ կապականէ և կուտէ. իսկ աշխատութիւնը միայն կը հնացնէ, և շատ անգամ գործածուած բանա-

լին քանի գնոյ աւելի կը փայլի, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Ի՞նչքան ժամանակ կը կորցնենք քնոյ վրայ, մոռնալով որ քրնոդ ազուէսը հաւ չի բռնէր և որ գերեզմանի մէջ դեռ բաւականի ժամանակ կուտնանք քնելու, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Այլ թէ ամէն բաներէն ամենաթանկագինը ժամանակն է, ապաքէն նորա վատնումը միթէ պարսաւելի շոյալութիւն չէ. կորած ժամանակը յետ չիգար վերստին, կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Ուրեմն, եղբայրք, արթուն լինինք, հսկենք և գործենք և շահաւէտ բան գործենք: Այդպիսով ամէն բան, որ մինչև այժմ դժուար կը թուէր մեզ, կը թեթեւայ և ի գլուխ կուգայ: Ծուրութիւնն ամէն բան կը ծանրացնէ, իսկ աշխատասիրութիւնն ամէն բան թեթեւ կընէ, և ով որ ուշ կը զարթի, ամբողջ օրը պատէ պատ կընկնի և հազիւ երեկոյան նպատակին կը հասնի. պրերգութիւնը տարտամ կը շարժի և սրավազ աղքատութենէն կը մտնուի, ինչպէս որ կըսէ խեղճ Ռիչարդը: Աուգեն լինիլ առողջ, հարուստ, իմաստուն — ջան դիր գործիդ առաւօտեան զուարթուն:

Երդ, լաւ ժամանակներու յուսով ու կարօտով ի՞նչ օգուտ կըստանանք, ներկայ ժամանակիս բարեօրումը միթէ մեր ձեռքէն կախուած չէ: Աշխատասիրութիւնը կարօտելու հարկ չունի, և ով որ յուսով միայն կապրի, անօթի կը մեռնի: Չկայ հանճար առանց փութոյ. օգնեցէք ինձ ձեռներ, քանզի չունիմ ես գոյքեր: Արհեստի յատակն ոսկի է, ինքը յարգելի, բայց միայն պէտք է որ մարդս զայն սիրով կատարէ: Վարդը թէ և կը մօտենայ աշխատաւոր մարդու շէնքին, բայց չի կրնար ներս մտնել.

նեղ. ներս չի մտնէր և դատաստանի պաշտօնեան, որովհետև աշխատաւորը պարտքերը միշտ կը վճարէ, իսկ անհոգը կը շատացնէ: Ղենեք, որ ոչ գանձ գտած ես և ոչ հարստութիւն ժառանգած — փոյթ չէ. աշխատասիրութիւնն է բաղդի հայրը: Աստուած ամէն բան կը շնորհէ աշխատասէրին, ուստի գնա, դի՛ր ձեռքդ արօժի մածին, մինչ ծոյլերը փնան տարտամ ի մէջ մահճին և թող շտեմարանքդ լիութեամբ ուռչին: Աշխատիր քանի որ օրը կըսուի, քանզի չգիտես, թէ վաղն ինչ արդելք կը գտնես: Մէկ այսօրը երկու վաղէն թանկ է: Այլ թէ ունիս վաղն անելու գործ կարեւոր. մի՛ յետ ձգիր և վերջացուր իսկ այսօր: Այլ թէ սպասաւոր լինելի, միթէ չէիր ամաչեր անգործ երեւելու բարի տիրոջդ առջև. արդ, քո տէրը ինքդ ես. ամաչիր ուրեմն, եթէ ինքդ քեզ անգործութեան մէջ գտնես: Արովհետև այսքան բան ունիս անելու յատկապէս քեզ համար, ընտանիքիդ համար, հայրենիքիդ ու տէրութեանդ համար, ուստի այգուն այգուն ոտքի կանգնիր և տես, որ արեւը վայր նայելով չասէ, թէ չապառկած է դեռ անփառունակ: Աստարի գործդ առանց ձեռնոցի և մի՛ մոռնար, որ ձեռնոցով կատուն չի բռնէր մօռկ: Մեր գործերը շատ են ի հարկէ և ձեռներս տկար, բայց այդ ոչինչ — ամէն բան կը յաջողի, «միայն թէ սիրով, հանդարտ ու խելօք ջանք դրենք բարեոյն ու չընկնք անհոգ»:

Ինձ կը թուի թէ ձեզմէն մի քանիք կըսեն, միթէ մարդս բնաւ հանգիստ և ազատ ժամ շնորհելու չէ իրեն: Վարեկամ, լսիր, թէ ի՞նչ կըսէ այդ մասին խեղճ Ռիչարդը: Այլ թէ կուզես ազատ լինել, լաւ

գործածէ ժամանակդ և ոչ մի բուսէ մի՛ կորցնէր, ըստ որում ոչ մի բուսէի վատահել կարող չես: Ազատութեան կը հասնի փութան մարդը միայն, իսկ գանդաղը — յաւիտեան, որովհետեւ ազատութիւնն ու դանդաղ ծուլութիւնը անզուգելի բաներ են: Ար կարծես, թէ ծուլութիւնն աւելի քաղցր կեանք կրնծայէ քեզ, քան թէ աշխատանքը: Այ՛, քանզի դատարկապորտ ծուլութենէն շատ վշտեր կը ծագին և անօգուտ հանգստութենէն դառն հոգսեր: Փախիր զուարճութենէն, և նա ինքն ետեւէդ կը վազէ: Աւ ապահիր խանութդ և նա քեզ լաւ կը պահէ: Այ՛ թէ կուզես, որ գործդ յաջողի, ինքդ գնա ետեւէն, եթէ չես ուզեր — ուզարկիր ետեւէն: Ինչամքի պակասութիւնն աւելի փնտասկար է, քան թէ հատութեան պակասութիւնը: Ուրիշներու խնամքին վրայ ապաւինելը — շատերուն կորուստ բերած է. քանզի աշխարհիս գործերուն մէջ մարդս քանի քիչ վատահէ ուրիշներու վրայ, այնքան աւելի իրեն կ'օգտէ: Գործերդ ինքդ հոգա — այս է ամենալաւ բանը: Աշխատասէր ուսանողը անշուշտ կը ստանայ գիտութիւն և շրջատես մարդը հարստութիւն, ինչպէս որ քաջը զօրութիւն և առաքինին արքայութիւն: Առաջին գտնել հաւատարիմ ծառայ, ծառայիր ինքդ քեզ: — Ամենամանր գործերուդ վրայ անգամ հոգ տար, որ մը մէկ բեւեռի (մէխ, դամ) պակսելով նալը կորաւ, նալի պակսելով ձին կորաւ, ձին պակսելով ձիաւորը կորաւ — թշնամին հասաւ ետեւէն ու սպանեց, այդպէս ամենայն ինչ կորաւ, որովհետեւ հոգ չէր տարած գամի պէս չնչին բանի վրայ:

Այսքանը հերիք թող լինի, ընկերք իմ, հոգատարութեան և աշխատասիրութեան մասին, որ իւրաքանչիւր մարդ ունենալու է սեփական գործերու նկատմամբ: Սակայն ով որ կուզէ հաւաստի արդիւնք քաղել այդ բաներէն, պէտք է որ չափաւորութիւնը բանեցնէ կեանքի մէջ: Որքան կուզես քրտինք թափէ, աշխատէ, բայց թէ վատակող պահել չը կրնաս, աղքատ կը մնաս, կըսէ խեղճ Բիշարդը: Պարարտ խոհանոցը նիհար կտակ կը գրէ: Առաջին հարուստ դառնալ, ինչ փութով որ կը վատկես, նոյն փութով ալ պահպանիր: Հնդկաստանով Սպանիացիք չը հարստացան, որովհետեւ ծախքերն աւել է, քան արդիւնքը:

Ուրեմն մոռցէք ձեր թանկ յիմարութիւնները, և ծանր ժամանակներու, հարկերու վրայ տրտնջելու հիմք չի մնար այնուհետեւ: Մէկ շուայլութիւնը աւելի թանկ կը նստէ, քան թէ երկու մանկանց կը թութիւնը, կըսէ խեղճ Բիշարդը: Գուք կը կարծէիք թերեւս, որ քիչ մը թէյ, երբեմն փունչ, երբեմն ընտիր ճաշեր, քիչ մ'աւելի սիրուն շորեր և մերթ ընդ մերթ փոքրիկ խնջոյք շատ թանկ չեն նստեր. սակայն միտներդ բերէք, սիրելի բարեկամք, որ հատիկները շատնալով կոյտ կը կազմեն: Օգոյշ եղէք փոքր ծախքերէն, երբեմն հերիք է փոքրիկ ծախ, որ մեծ նաւ դնայ ծովի տակ, կըսէ խեղճ Բիշարդը:

Գուք հաւաքուած էք այժմ այս դատարկ պաճուճանքն գնելու. այդ բաները դուք Բարի կանուանէք, բայց քիչ մը խոր նայեցէք, և կը տեսնէք որ թերեւս Բարի են: Յոյսերդ դրած էք էթանութեան վրայ և իրաւ, դուցէ յատուկ գնէն էժան ծա-

խուին, բայց և այնպէս, եթէ ապրանքը անշուշտ հարկաւոր չէ, միշտ թանկ կը նըստի: Թէ և աժէր մէկ փարայ, նախ պիտոյիդ մտիկ արա, կըսէ խեղճ Րիչարդը և կաւելցնէ, թէ չպէտք բաներ դնելով, պէտքերն ալ կը ծախես շուտով:

Այդով կուզէ ասել թերեւս, որ էժանութիւնը միայն երեւութական է և ոչ իսկական, կամ թէ առքդ աւելի մնասական է, քան օգտակար, ըստ որում գործիդ հարկաւոր դրամը կը նուազացնէ: Միւս տեղ նա կըսէ, թէ էժան դնելով շատերն իրենց տունը քանդեցին:— Իմաստուն մարդիկ ուրիշներու մնասէն բան կուսանին, իսկ յիմարներն իրենցէն անգամ չեն խրատուիր: Շատ մարդիկ դատարկ որովայնով անկողին կերթան և գերդաստանը քաղցով կիսամահ կընեն, միայն մէկ նոր զգեստով պճնելու համար: Աերպաս, մետաքս, թաւիշն ու ասուին շատերուն օջախը մարեցին: Այդ իրերը կեանքի պիտոյքներ չեն, բայց և այնպէս ո՛րքան մարդիկ տենչանօք կը փափաղին նոցա, քանզի սիրուն են արտաքուստ: Մարդուս արուեստական, շինծու պիտոյքներն այդպիսով կը բազմանան, մէկ աղքատի փոխարէն հարիւր կարօտեալք յառաջ կուգան: Այդպիսով մեծատունները կը չքաւորին և պարտք կառնեն այն մարդիկներէ, զորս առաջ կատէին և որք աշխատութեամբ ու չափաւորութեամբ իրենց պատիւն և տունը կը պահեն: Ամա՛նք փոքրիկ հարստութիւն ժառանգելով կը կարծեն, թէ անըսպառնի է, դեռ ցերեկ է և զիշերը հեռու, կըսեն նոքա. շատէն քիչ հանուելով վընաս չի գար: Մանկաիք ու յիմարք կը հաւատան, թէ մէկ փաբան ու քսան տարին,

բնաւ վերջ և ծայր չունին. բայց նայի՜տ ալիւրի տոպրակին, եթէ միջէն միշտ հանես ու վրայէն նորը չ'ածես, շուտով կը հասնես յատակին, կըսէ խեղճ Րիչարդը և կաւելցնէ, թէ երբ ջրհորը ցամաքի, կիմանան յարդը ջուրի:

Պճնասէր հպարտութիւնը պատուհաս է աշխարհի համար: Հպարտութիւնը յանդուգն աղքատ է, ինչպէս և կարօտութիւնը, թերեւս աւելի սեւերես:— Մէկ զարդ գնելէդ ետք պէտք է տասն հատ ալ վրայէն աւելցնես, որ չափը դանես: Բայց խեղճ Րիչարդը կըսէ, աւելի հեշտ է առաջին փափաղը ճնշել, քան թէ յաջորդները յագեցնել: Աւ աղքատի յիմարութիւնը, որ կուրօրէն հարուստին նմանել կուզէ, նուազ չէ այն գորտի յիմարութենէն, որ եղին նմանել ուղելով փքուեցաւ ու պայթեցաւ:

Մեծ նաւերը կարող են ազատ ազատ մանել ծով, փոքրիկները պարտաւոր են ճամբայ բռնել եղերքով: Հպարտութիւնը ճաշ կուտէ սնափառութեան հետ, ընթերիքը ապելութեան հետ: Այնպէս հպարտութիւնը լիութեան հետ կը նախաճաշէ, կարօտութեան հետ կը ճաշէ և խայտառակութեան հետ կընթէ: Աւ ի՞նչ զինունին վերջապէս այդ հպարտութիւնը, փքանալը, շուք ու զարդը, որոց համար մարդիկ այնքան տառապանք, աղէտ և վիշտ կը քաշեն. ոչ առողջութիւն կուտան մարդուս, ոչ ցաւերը կը մեղմեն: Մէկ մազի չափ չեն բերեր պատիւ, այլ միայն նախանձ ու չարիք անթիւ:

Արդ միթէ յիմարութիւն չէ՞ այդպիսի չնչին բաներու համար պարտքի տակ ընկնելը: Այս փաճառման պայմանները վեց

ամսուայ վարկ (քրիդի) կուտան մեզ, և մեզմէն շատերը թերեւս միայն այդ պատճառով եկած են այս տեղ, որովհետեւ քրտակէն նաղդ դրամ հանել չեն ուզեր և առանց ստակի դիւրաւ պճնելու յոյս ունին: Բայց մտածեցէք, եղբայրք, թէ ի՞նչ կրնէք պարտքի տակ մանելով: Վուք իշխանութիւն կուտաք ուրիշին ձեր ազատութեան վրայ: Այլ թէ որոշեալ ժամանակին պարտքը չը հատուցանէք, պարտատէրին հանդիպելու պիտի ամաչէք, հետը խօսելու պիտի երկնչէք, ողորմելի, ստորաքարշ, թշուառական ներողութիւններ պիտի յառաջ բերէք, հետզհետէ ձեր արդարութիւնը կորցնէք և վերջապէս մինչև ի վատթար ստութիւնը նուաստանաք: Ատութիւնը երկրորդ մեղքն է, պարտք աւնելը—առաջին: Նոյնպէս, ուղիղ կանգնել շատ դժուար է դատարկ պարապ քրտակին:

Ի՞նչ կրսէիք, եթէ իշխան մը սաստիկ հրովարտակով, բանտ ու կապանք սպառնալով արգելէր ձեզ՝ արանց և կանանց ըստ չափոյ կարողութեան հագնվելու: Այս ապաքէն կրսէիք թէ ազատ էք հագնուելու, ինչպէս որ կամենաք, որ այդ իշխանը բռնակալ է: Երդ միթէ չէ՞ք տեսներ, որ այդ իսկ հազուադէպ համար պարտքի մէջ ընկնելով կամովին բռնակալութեան տակ կը մանէ՞ք: Պարտատէրը զօրութիւն ունի իր ուղածին պէս ձեր ազնուութիւնը խլելու: Ապրանք գնելէն յետոյ հատուցման վրայ գուցէ շատ քիչ կը մտածէք. բայց փոխառուն ունի աւել յիշողութիւն, քան փոխառու: Փոխառուն փոխատուի ստրուկն է և պարտապանը պարտատէրի ծառան, ուստի ատիւր այդ կապանքները, պահպա-

նիր ազատութիւնդ և հաստատիր ինքնակախութիւնդ. եղի՛ր աշխատասէր և ազատ, եղի՛ր չափաւոր և ազատ: Առայժմ գուցէ շատ լաւ վիճակի մէջ ես և քիչ մ'աւելի ծախք անելն անմնաս կը համարես. բայց յիշի՛ր, որ ծերութիւն կայ, նեղութիւն կայ: Երդիւնքը վաղանցուկ է, բայց ծախքը միշտ կայ ու կայ, քանի որ կապրես: Աւելի հեշտ է երկու հաց շինել, քան թէ մէկը տաք պահել. ուստի, լաւ է քնել քաղցած փորով, քան թէ զարթել պարտքերով: Այլ թէ քրտամբ վաստկածդ պահպանես, դտած կլինիս իմաստութեան քարը, որ բոլորը ոսկի կը դարձնէ: Աւելի որ իմաստնոյ քարը գտնէք, այնուհետեւ աւելի չէք գանդատեր վատ ժամանակներու և չափազանց հարկերու վրայ:

Այդ է, բարեկամք, բանականութեան և իմաստութեան դասը. սակայն չափազանց յոյսեր մի՛ դնէք աշխատասիրութեան, ժուժկալութեան և խոհեմութեան վրայ, թէ և դոքա պատուական բաներ են: Առանց Աստուծոյ օրհնութեան ամենայն ինչ կը մնայ ունայն, կրսէ խեղճ Բիշարդը. ուստի խոնարհաբար խնդրեցէք Աստուծոյ օրհնութիւնը և զթոտ սրտիւ օգնեցէք այն ընկերներուն, որք առայժմ զուրկ են նորամէն:

Պարձեալ մի խօսք. “Այլ որ չուզէր խորհուրդ լսել, շատ դժուար է նորան օգնել”, :

Այդպէս աւարտեց ծերունին իր ճառը:

Մարդիկ ուշադրութեամբ ականջ դրին, խրատները շատ հաւնեցին, բայց նոյն իսկ ժամուն—ասես թէ հասարակ քարոզ լինէր լսածները—բոլորովին հակառակը գործեցին. ո՛րովհետեւ սակարկութեան ըս-

կսուելու՝ն պէս ալեորի խօսքերն և իրենց սրտի երկիւղն մոռնալով, կուրօրէն յարձակուեցան ապրանքներու վրայ:

Իսրայիլի ծերունիին, ինչպէս որ կերևի, օրացոյցն հիմնօրէն ուսումնասիրած ու լաւ մարսած էր: Անունիս ստէպ յիշուելը ուրիշներուն գուցէ ձանձրոյթ կը պատճառէր, այլ ոչ ինձ, ընդ հակառակն, անձնասիրութեանս համար այդ շատ քաղցր փաղաքշանք էր, թէև հաստատ գիտէի որ իմ անուամբ ասուած իմաստուն խօսքերու տասներորդ մասն անգամ իմը չէր յատկապէս, այլ միայն արդիւնք էր հնձոց, որ ես հնձած էի ամենայն դարերու և ազգերու առողջ բանականութեան դաշտի վրայ: Արդ իմաստուն խօսքերու կրկնութիւնը վերստին օգուտ բերաւ ինձ. քանզի թէև առջեւ նոր կապացու մը գնելու միտք ունէի, բայց ծերունու ծառը լսելով որոշեցի բան չըզնել, և վերադարձայ դէպի տուն հին կապաս այլ ևս քիչ մ'երկար հագնելու մտքով: Ինքնութիւնը, եթէ դուն ալ այդպէս անես, ինձի նման կը շահուիս, :

Կառնալով այն «տասանորդիս», պէտք է ասել, որ Յրանկլին համեստութեամբ շատ կը փոքրացնէր իր վաստակաց յատուկ գինը: Այն խորհուրդները հոսած էին նորա հոգիէն, աղբիւրը նորա կեանքի մէջ էր: Իմաստութեան գոհարներէ շատերը գուցէ ազգի շրթունքէն ու գրքերէ հանուած էր, բայց և այնպէս խորին պատուոյ արժանի էր որ նա մէկ անգամ գտած բանին նոր, առանձին կնիք կուտար, որ ազգի համար փրկաւէտ բաներուն միշտ աչք ու ականջ կը դնէր և պահուած դանձերն ի լոյս հանելով զանոնք ընդհանուր սե-

փականութիւն շինելու ուղիղ ճամբան գիտէր: Աւերոյիշեալ յօդուածը «Հաստութեան ճանապարհն», անունով ոչ թէ օրացոյցի միջնորդութեամբ, այլ և մասնաւոր տպագրութեամբ շատ տարածուեցաւ: Այլ այլ քաղուածներ մեծ թերթի վրայ տպուելով ապակեոր շրջանակի մէջ պատերու վրայ կախուեցան իբրև զարդ: Օրացոյցը արդէն առջի համարէն սկսեալ մեծ համակրութիւն ստացաւ, ժողովրդի անտեսական և բարոյական յառաջադիմութեան վրայ դեռ երբէք այդպիսի խնամ տարուած չէր: Տարիէ տարի օրացոյցի բաժանորդաց թիւը բազմանալով վերջապէս 10,000 ի հասաւ, որ այն ժամանակ Ամերիկայի մէջ չը տեսնուած բան էր: Աւ որքան հետեւողներ գտաւ Յրանկլին այդ ասպարէզի վրայ: Օրացոյցի միջնորդութեամբ ժողովրդի մէջ լուսաւորութիւն մտցնելն ընդհանրապէս իբրև ամենայարմար եղանակ համարուելով այդ միջոցը այնուհետև շատ ու փոքր յաջողութեամբ սկսաւ ամենայն տեղ գործածուել: Ազգային օրացոյցներու թիւը, որք Յրանկլինի ժամանակէն Աւրուպայի մէջ հրատարակուել սկսան, հարիւր հազարներով պէտք է համարել:

Յրանկլինի զրութեան եղանակը միշտ ամենալաւը կը մնայ ազգասիրական գործունէութեան համար: «Օրացոյցի մէջ», կըսէ Մինյէն, Յրանկլին հիանալի պարզութեամբ կուսուցանէր զիւղական տընտեսութեան, անասնաբուծութեան, արհեստից և մարդկային առողջապահութեան համար կարևոր միջոցները և ժողովրդական իմաստութեան անպաճոյճ ձևով ցոյց կուտար այն կանոնները, որք

մարդկային բաղդի հիմքը կրկազմեն: “Իսեղճ Բիշարդի իմաստութիւնը, առաջնորդ է գործի, հսկողութեան, չափաւորութեան, խոհմութեան և ազնուութեան: Ամենահասարակ խօսքերով, ամենաճշմարիտ ու մաքուր ոճերով նա խորհուրդ կուտայ ազգակիցներուն և բարոյականութիւն կը քարոզէ յանուն շահի: Աորա բոլոր խորհրդածութիւններու նըպատակն այս է, թէ առանց առաւելութեան հասարակութեան շահ և քաղաք չկայ: Այս հայեցողութեան մէջ հետզհետէ զօրանալով վերջին տարիները նա կըսէր, թէ առանձին մարդու և թէ տէրութեան բաղդի միակ երաշխաւորն և անսուտ հաշուեցոյցը առաքինութիւնն է: Ամենախարդախ մարդն անգամ, կըսէ նա, ազնիւ մարդ կը դառնայ, եթէ առաքինութեան օգուտը ճանաչէր:”

Օրացոյցի տարածման եղանակին մէջ անգամ գործնական ճամբայ կը բռնէր: Ամերիկայի մէջ մինչև նոր ժամանակը հին լաթերը սովորաբար դէն կը ձգուէին. Գրանկլին կը խոստանայ, որ պատրաստ է ստակի տեղ մէկ մէկ օրացոյց տալ հին լաթ բերողներուն և այդպէս հնոտիները կուգան կը դիզուին նորա թղթի գործարանին մէջ: Այդ ձեռնտու էր որպէս վաճառողին, նոյնպէս և գնողին:

Արդ, ստեպ կը պատահի աշխարհիս մէջ, որ մարդուս բարի գործելու ազնիւ սէրը նորա հարստանալէն ետքը հետզհետէ կը մարի և նիւթական շահասիրութիւնը ժամ առ ժամ հոգու վրայ կը տիրանայ: Գրանկլին այդպէսներէն չէր: Որչափ որ նորա բարերաստութիւնը կ'աճէր, նոյնչափ և կըզօրանար նորա փափագը ուրիշներուն

նպաստաւոր լինելու և ըստ կարելւոյն նըկրտելու, որ լոյսն ու բարին աշխարհիս մէջ հաստատուին: Այս անդուլ նկրտման ժամանակ չէր մոռանար, որ ինքն իր վրայ հոգալով, իր կատարելագործութեան վրայ աշխատելով կարող էր միայն յառաջադիմութիւն անել և իր փափագներուն հաւասար քայլ բռնել: Աորա ուսման և զարգացման գլխաւոր աղբիւրը դարձեալ գրականութիւնն էր:

Ինչ նպատակով կը կարդան շատերը, կամ միայն ժամանակը վատնելու և կամ, որ աւելի չարն է, վատ գրականութեան անպիտան վիժածներու մէջ վայելք զբոսնելու նպատակով: Գրանկլին միայն անաւատ ու յստակ աղբիւրներու կը դիմէր, նորա ընթերցանութեան միակ խորհուրդը մտաւոր ու բարոյական կատարելութիւնն էր: Օտար գրականութեանց քանի մը գանձերը թարգմանութեամբ դրուած էին նորա առջև, միւսները նորա համար խաւառ անմատչելի փակուած էին: Այդ փակուած շարագրութեանց յատուկ բընադիրը կարդալու փափագ ստանալով, նա որոշեց օտար լեզուներ սովորել: Ինչ փափագ և յղանայր Գրանկլինի վսեմ հոգին — այն և կ'կատարէր անպատճառ, նա մանաւանդ որ անկարելի բան երբէք չէր փափագէր:

Օտար լեզուներ սկսայ սովորել 1733 թ. կըսէ նա: (Ուրեմն երբոր քսան և եօթ տարեկան էր): “Արա՞ միջոցին այնչափ ընտելացայ Ֆրանսերէնին, որ այդ լեզուով զբերնարդէն դիւրաւ կը կարդայի: Այնուհետև ղիմեցի իտալերէնին: Բարեկամներէս մէկը, որ նոյնպէս այդ լեզուն կուսանէր, շատ անգամ միասին ճատրակ

խաղալու կը հրաւիրէր զիս: Տեսնելով որ այդ բանը բաւականին ժամանակ կը խլէ ինձմէն, ես վճռեցի միայն այն պայմանով խաղալ հետը, որ տանողը իւրաքանչիւր խաղէն վերջը իրաւունք ստանայ դաս մը, այսինքն բերանք սերտելու քերականական կանոն և կամ թարգմանութիւն մը տալու տարուողին, որ և պարտաւորուի ազնուաբար պատրաստել զայն մինչև յետագայ տեսութիւնը: Արովհետև մեք գրեթէ հաւասար կը խաղայինք, ուստի երկուքս ալ հաւասար կը ջարթենք մէկզմէկու Խտուրէնին մէջ: Ետքը Սպանիերէն գրքեր կարդալ ուզելով այդ լեզուն ևս սովորեցի: Աւերն արդէն յիշած եմ, որ մանկութեանըս ժամանակ ես միայն մէկ տարի լատինական վարժատուն գնացի: Աթիներէնը յետոյ իսպառ անտես մնաց: Բայց Ֆրանսերէն, Իտալերէն, Սպանիերէն լեզուներուն ընտելանալէն վերջը, երբոր օր մը լատիներէն Աստուածաշունչ ընկաւ ձեռքըս, զարմանալով տեսայ, որ աւելի կը հասկնամ, քան թէ կը կարծէի: Այդ քաջալերութիւն տուաւ ինձ վերստին ձեռն արկանելու լատիներէն, որ և բաւականին յաջողութեամբ սովորեցի, նա մանաւանդ որ առջևէ ուսած լեզուներս աշխատանքս շատ կը թեթեւցնէին, :

2.

ՔՐԻՆԿԼԻՆ ՀԱՄԻՐԱԿԱՅԻՆ ՊԱՇՏՕՆՆԵՐՈՒ ՄԷՔ:

Պենսիլվանիայ նահանգի պատգամաւորները միաբանութիւն մը կը կազմէին, որ «ընդհանուր ժողով», կը կոչուէր: Ինչպէս որ մեզ յայտնի է, արդէն թղթագրամի առաջին տպագրութեան ժամա-

նակ Ֆրանկլին բարեկամներ գտած էր այն տեղ: Աւերջը օրացոյցի պատճառով, որ արդէն երեք անգամ լոյս տեսած էր, բարեկամներու թիւը շատցաւ, այո՛, գտանուեցան նաև մարդիկ, որք Ֆրանկլինի իսկական նշանակութիւնը ճանաչելով ու յարգելով, քարտուղարի պաշտօն առաջարկեցին նորան ընդհանուր ժողովի մէջ: Բնորոգութենէն առաջ ժողովի անդամներէն մին թէև աշխատեց ընկերներու մտադրութիւնը ուրիշ անձի մը վրայ ուղղել և Ֆրանկլինի դէմ ոգորել, սակայն և այնպէս վերջինս ձայներու բազմութեամբ ընտրուեցաւ: Այս բանի վրայ սրտմտելով՝ հակառակորդը նորա ռիսերիմ թըշնամին դարձաւ: Ֆրանկլին ի սրտէ կը ցանկար, որ դժկամակ ոսոխը հանգստանայ և հետը հաշտուի: Օր մը նորան յայտնեցին, որ թշնամին շատ մատենասէր մարդ է և հազուադիւտ զիրք մ'ունի, որոյ վրայ սաստիկ կը պարծի: Այդ լսելէն ետքը Ֆրանկլին քաղաքավարի նամակ գրեց նորան ամենևին ցոյց չտալով որ նորա թըշնամութեան լուրն արդէն իր ականջին հասած էր, և խնդրեց, որ եթէ կարելի է բարեհաճի զիրքն իրեն ուղարկելու քանի մ'օրուայ գործածութեան համար: Պատգամաւորն ոչ թէ միայն զիրքն ուղարկեց, այլ և յետագայ նստի ժամանակ բարեկամօրէն ընդ առաջ ելանելով՝ աջ տուաւ նորան և ամենայն մտերմութեամբ յայտնեց, որ միշտ պատրաստ է նորա իղձերը կատարելու: Թշնամութեան վրայ աւել խօսք չեղաւ: «Ընդհանրապէս աւելի օգտաւէտ է», — կըսէ Ֆրանկլին — այս անցքը պատմելէն ետքը, «խոհմարար վերջ դրնել թշնամութեան, քան թէ հետզհետէ

գորգուել և սնունդ տալ նորան, ։ Նա վարուեցաւ իմաստնօրէն և չըմնասեց իր պատուին։

Այնուհետեւ ընդհանուր ժողովի ամէն տպագրելի գործերը Յրանկլինի ձեռքն անցան և բացի այսմանէ նա Յիւլադելֆիայի նամակատան վերատեսչի պաշտօնն ևս ըստացաւ։ Այս պաշտօնն առաջ Բրադֆորդ անուն տպագրապետը կը վարէր, որ ամենայն զօրութեամբ աշխատած էր Յրանկլինի հրատարակած օրացոյցի տարածուելուն արգելք դառնալու։ Այժմ Յրանկլին կարող էր վրէժ առնել, եթէ միայն այդպիսի վատութեան ընդունակ լինէր։

Հին առասպելները կըսեն, թէ ամենայն ինչ որ Միդաս թագաւորը կը շօշափէր, ոսկի կը դառնար։ Այդ Յրանկլինին վերաբերելով կարելի է ասել, թէ ամենայն ինչ որ նորա գործունէութեան շրջանը կը մտնէր, բարուղումն կըստանար, ինչ որ կը մտածէր—կեանք կընդունէր։

Յիւլադելֆիայ քաղաքի մէջ թէև կային գիշերապահներ, բայց նոցա հրահանգումն ու գործունէութիւնը թերատ էր։ Յրանկլին վերուց այդ թերութիւնքը։ Այնուհետեւ հրկիզաշէջներու խումբ մը կազմեց և հրդեհի դէմ ապահովիչ ընկերութիւն մը հաստատեց, որ մինչև այս օրս դեռ կըտեսի Յիւլադելֆիայի մէջ։ Նահանգի սահմաններ ապահով չէին վայրենի շնդիկներու ասպատակներէն, տեսնելով որ միայն կամաւոր զինուորներու զինդով կարելի էր վերցնել այդ չարիքը, Յրանկլին յայտնեց իր միտքը քաղաքացիներուն և առանձին գրութեամբ բացատրեց, թէ ինչպէս պէտք էր հոգ տանել

սահմաններու պաշտպանութեան վրայ։ Նորա առաջարկութիւնը Յիւլադելֆիայի մէջ հազար երկու հարիւր, իսկ նահանգի մէջ տաս հազար ստորագրութիւն ստանալով՝ զինուորներու գունդը իսկոյն կազմուեցաւ։ Օգտաւէտ ձեռնարկութիւն մ'աւարտելէն վերջը Յրանկլին իսկոյն մէկ ուրիշ նորը յերեւան կը հանէր։ Այդպէս, մէկ ձեմարան հիմնեց Պենսիլվանիայի մանկտեաց դաստիարակութեան համար և առաջին տարին իսկ հինգ հազար ֆունթի չափ յօժարակամ նպաստ ստացաւ ժողովրդէն։ Այլարժարանի համար հոգաբարձութիւն կազմելու ժամանակ ընդհանուր ցանկութեամբ նա ինքը նախագահ ընտրուեցաւ։ այնուհետեւ վարժարանի բարգաւաճման վրայ հանապազ փոյթ քաշելով՝ մինչև իր մահը այս պաշտօնի մէջ մնաց։ Իր խոհմ հոգաբարձութեամբ Յրանկլին այնպէս համբաւ ստացած էր, որ ուրիշ նահանգներու պատգամաւորներն անգամ դպրոց հիմնէին առաջ հեռու տեղերէն նորա մօտ կուգային խորհուրդ հարցնելու։—Վաղաքի փողոցները հարթ չէին, չէին լուսաւորուած և երիկոնները ու գիշերները—մանաւանդ թունդ անձրեւէն յետոյ, նոցա մէջէն անցնելը կեանքի համար շատ վտանգաւոր էր։ Մինչև որ լապտերներ ու քարայատակ չըստացան Յրանկլին հանդիստ չառաւ։ Այնուհետեւ հիւանդանոց մ'ևս հաստատեց տկարներու ու ծերերու համար։ Հետեւեալ դէպքը ցոյց կուտայ, թէ ո՛րքան զգայուն էր նորա սիրտը։

Այլ թիկիդ անուամբ օտար քահանայ մը եկած էր Պէորդիայ՝ ի պէտս վարժարանի զրամ հաւաքելու։ Յրանկլին եկա-

ւորի վրայ տեղեկութիւն ստանալէն վերջը յայտնեց նորան, որ աւելի քիչ ծախքով կարող կլինէր հասնել իր նպատակին, եթէ վարժարանը Ֆիլադելֆիայի մէջ հաստատել ուզէնար. ըստ որում Պէտրոսի նահանգը շինութեան փայտ չունի և զայն Ֆիլադելֆիայէն հոն տանելը շատ թանկ կընստի: Այս հիմնաւոր կարծիքին բոլոր խոհեմ մարդիկները հաւանութիւն տուին, բայց ոչ Ալեքիլդ. սա իր մտքի վրայ հաստատ մնաց: Եւ Ֆրանկլին որոշեց նորան ոչինչ չըտալ: Որովհետեւ քաղաքի հոգեւորականներէն արգելած էին Ալեքիլդին եկեղեցեաց մէջ ծառ բուսելու, ուստի իր հրաւերը նա բաց հրապարակի վրայ կը կարդար: «Օր մը պատահմամբ ես ևս առիթ ունեցայ, կը պատմէ Ֆրանկլին, լսելու նորա ծառերէն մինը, որ ըստ երևութին հանգանակութեամբ վերջանալու էր: Վեղ ոչինչ չեմ տար, ըսի ես մտքէս: Պարզանիս մէջ մէկ բուռն պղինձ ունէի, երեք կամ չորս արծաթի դօլլար և հինգ հատ ոսկի փխթօլ: Միշտեւ նա կը խօսէր սիրտս սկսաւ մեղմիլ և որոշեցի գէթ պղինձէ ստակս տալ նորան: Էրապուրիչ ճարտասանութիւնը գնալով այնպէս ազդեց վրաս, որ պղինձէ դիտաւորութեանէս ամաչել սկսայ և որոշեցի՝ արծաթը ալ նորան տալու: Իսկ ծառի վերջն այնպէս սքանչելի էր, որ ամէն ջիւերս պարպեցի և տուի ինչ որ ունէի—ոսկիս և ամենայն ինչ:»,

Ֆրանկլինի գործունէութիւնը զարմանալի էր: Մեք հիացած կը մնանք տեսնելով, որ այս իր ընտանեկան պիտոյքն օրացոյցի ու լրագրի խմբագրութեան դժուարին գործերն այնպէս գեղեցիկ հոգացող,

քաղաքային նամակատան վերատեսչութիւնն այնպիսի փութով կատարող, վերոյիշեալ հաստատութիւններն և ուրիշ շատ ընկերութիւններ ի լոյս կոչելով համարեայ ամէն մէկի վարչութիւնն անձամբ տնօրինող, օտար լեզուներու ուսումնասիրութիւնն անդադար շարունակող և ի վերջի վերջոյ ընդհանուր ժողովի քարտուղարութեան տաժանելի պաշտօնն կռանդով յառաջ տանող մարդը, որ այս մարդը դեռ ուսումնական յուղարկութեանց համար ևս ժամանակ կը գտնէր: Առանձին յօդուած մը պէտք կը լինէր գրելու, եթէ ուզենայինք մի առ մի յառաջ բերել նորա ուսումնական փորձերու և մտքերու ընթացքը, որք որ շանթարգելի զիւտովն վերջացան: Նորա շարադրութիւնն այս առարկայիս վերաբերմամբ ծաղրի տակ ընկաւ: «Ինչ օգուտ կարող է ծագել ուսման համար Պենսիլվանիայի անտառներէն», կըսէին այլևայլ գիտնական շրջաններն և մանաւանդ Վօնդօնի մեծամիտ ուսումնականները: Բայց այնու ամենայնիւ շարադրութիւնը թարգմանուեցաւ Ֆրանսերէն, գերմաներէն, իտալերէն, և չը նախապաշարուած հետազօտութիւններու շնորհիւ հասարակային կարծիքը Ֆրանկլինի կողմը մեկնել սկսաւ: Ալեքսանդր Մարտտութիւնը լայն ճանապարհ բացաւ, և երբ որ Բիւֆօն անուն տիեզերահռչակ Ֆրանսիացի բնագէտը վճռողապէս Ֆրանկլինի կողմն անցաւ, թերահաւատները պապանձեցան: Վօնդօնի գիտնական պարոնները նոր նիստ մը կազմելով՝ խընդիրը վերստին քննութեան տակ դրին և վերջապէս իրենց ուսումնական մեծամտութեանէն յառաջ եկած սխալը ուղղեցին:

իսկ գիտութեանց արքունական ճեմարանը պատուաւոր անդամութեան իրաւունք տուաւ շանթարգելի հեղինակին և պատուեց զնա առանձին ոսկի մեդալով :

Որ Յրանկլինի փառաւորութեամբը նորա քաղաքակիցներն ևս պարծենալու էին— ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է: Աեանքի ամենայն ասպարէզներու վրայ հաւասարապէս շահաւէտ ու կորովի մարդուն իրենց խորին յարգանքը յայտնելով՝ քաղաքացիք նահանգային խորհրդաւորի պաշտօն տուին նորան և վերջապէս պատգամաւոր ընտրեցին ընդհանուր ժողովի համար: Իացի այդմանէ տեղական վարչութիւնը դատաւորի պաշտօն յանձնեց նորան և բոլոր դաղթականութեանց փոստերու գլխաւոր վերատեսուչ կարգեց: Եթէ այնուհետեւ Յրանկլինի քաղաքակիցները նորա քաջագործութեանց լուրը կը լսէին, օրինակի համար, թէ ինչպէս 500 կամաւոր զինուորներու առաջնորդելով ձմեռուայ մէջ նահանգի հիւսիսային սահմաններէն շնորհիւները վճռեց ու սահմանները բերդերով պատսպարեց, թէ ինչպէս առանձին տեսակ հնոց մը հնարեց, բայց արտօնագիրը մերժեց, ասելով թէ ամենայն մարդ պարտաւոր է գիւտերն առանց անձնական շահի ժողովրդին նուիրելու, նա մանաւանդ որ աշխարհս մարդ չկայ որ ինքն ևս նախորդներու գիւտէն օգուտ քաղած չլինէր, — առաւել չէին զարմանար, այլ կը լսէին. «դէհ, նա ամեն բան կարող է, աշխարհ նորամէն դեռ շատ բարիք կը տեսնէ», :

(Ծանօթութիւն):

ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՄԵՆԱՍՏԱՆ

Ի ՀԱՅ ՈՅ ԹԱՌ

Երբեմն անուանի և երեւի՝ իսկ բաւական ժամանակէ հետէ իսպառ աւերակ և տխրատեսիլ Ամենափրկիչ անուանեալ Մենաստանն՝ որ շաւուց կամ շայոց— Թառ կոչեալ գիւղէն դէպ յարեմուտս մի վերստ և կէսի չափ (կամ սակաւ ինչ աւելի) հեռու՝ Գառնեոյ գեղջ հանդէպ՝ Ազատ գետին հարաւային կողմը՝ լեռան ի լանջս՝ առանձին բլրակ ձևացած ի դաղթն՝ տափարակ՝ գեղեցիկ և բարձր դիրք ունենալով զուարճալի և ընդարձակահայտեաց տեսարան և բարեխառն օդ ունի:

Իարձր և ամուր պարիսպներով շրջանակի պատեալ է բուն Ամենափրկիչ Մենաստանը, որոյ մեծ դուռն հարաւ. պարսպին արեւելեան անկեան մերձ է:

Ի միջի նոյն պարսպաց՝ երկու աւերակ եկեղեցիք կան միմեանց մօտ և գրեթէ կից: շարաւային կողմինը «Գրիգոր Մագիստրոսի ի ՆԻԻ» (1013) շայոց թուականին շինել տուածն է *): Իսկ հիւսիսայինը ի ՈՂՆ (1712) ազգ. թուարեւութեանս Աստուածատուր կաթողիկոսին նորոգ կառուցանել սկսածն է, որ ցաւաթոռսն հազիւ հասուցանելով՝ Աով. կասեան ելուզակների յաճախ և աւերիչ

(*) Յայտնիկ միջոցս շատ վանքեր՝ ոմանք առ ժամանակ ինչ բարձի թողի մնացեալ ի բնակչացս, բազումք իսպառ ամայացան և այժմ՝ հետզհետէ շինութեանց թուլանալով՝ յերկիր կ'տապալին, և ի յաւերակսն տափալէք և բուեր կը բնակին: